



РЕЦЕНЗИЯ¹

от проф. д-р Светлозар Кирилов, Софийски университет „Св. Климент Охридски“
(*научна длъжност, научна степен, име, фамилия, образователна/научна институция*)

за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление
3.5. Обществени комуникации и информационни науки (Медии и комуникации – Медийен
език и стил)

с дисертационен труд на тема: „Езиковоректораторски политики и отражението им в
българските медии: реконструкция на чувствителния езиков ресурс въз основа на медийната
практика”,

представен от Александър Георгиев, редовен/задочен/свободен докторант в катедра
„Пресжурналистика и книгоиздаване“ на Факултета по журналистика и масова комуникация
с научен ръководител: проф. дн. Андреана Ефтимова

¹ Забележка: Текстът в курсив предлага опорни точки за оценка на изследователските резултати. Препоръчителен обем на рецензията – около 6-7 стандартни страници



I. Представяне на докторанта въз основа на подадената документация

Александър Георгиев е получил бакалавърска степен в специалност „Книгоиздаване“ на Факултета по журналистика и масова комуникация на Софийски университет „Св. Климент Охридски“ през 2019 г. След това завършва магистратура в програмата по „Медии, комуникации, култура“, също към Софийски университет „Св. Климент Охридски“ и после е докторант към Катедра „Пресжурналистика и книгоиздаване“ на ФЖМК. Има опит като редактор и коректор. Към настоящия момент работи като асистент в Института по български език към Българската академия на науките.

II. Оценка на качествата на дисертационния текст

Предложеният от Александър Георгиев дисертационен труд оставя много добри впечатления. Фокусът е върху отразяването на три социални групи в медиите (ромите, жените и ЛГБТ хората) и доколко се променят езиковите характеристики в тяхното представяне. Докторският кандидат отбелязва, че разглежда „езиковореформаторските политики, които са свързани с медийната репрезентация на различни общности в обществото“ (с. 6). В работата има акцент дали политиките за промени на езика могат да доведат до по-толерантно отношение към маргинални и недолюбвани социални групи.

Актуалността на темата е несъмнена – езикът е динамичен компонент на културата, който непрекъснато се променя. Появяват се нови обществените отношения, норми и ценности, които поставят предизвикателства как да бъдат езиково отразени. Особеност на българския случай е, че тъй като българското общество е подложено на влияния от Западната култура, на него му се налага да търси „езикови дрехи“ за социални феномени, които не са собствено автентични, но общуването със западни общества и институционална принадлежност към западни институции (ЕС, НАТО) води до необходимост от търсенето на езиково отразяване на хомосексуални, трансполови и др.

Работата почива на солидна теоретична основа – в първите три теоретични глави от общо петте на дисертацията авторът компетентно разглежда редица ключови теории и понятия за езика и медиите, които той после умело използва в своя емпиричен анализ. Отделено е внимание на съществени идеи като ролята на езика в конструирането на реалността, хипотезата на Сапир и Уорф, че езикът определя нашето мислене за нещата от действителността, влиянието на медиите, медиатизирането на реалността, теорията на репрезентацията, езиковите политики, особено тези относно отразяването на непривилегирани социални групи, езика на омразата и на политическата коректност, моралната паника и др. Докторантът си дава сметка за сложното взаимодействие между езика и обществото: „Промяната на действителността обикновено рефлектира върху езика, но също така и промяната в езика рефлектира върху възприятието ни за света, за другите, за отношенията в обществото“ (с. 6). Александър Георгиев се опира на разработките на научния си ръководител, проф. д.н. Андреана Ефимова, че противоположното на езика на омразата е езикът на политическата коректност.



Езикът на омразата може да има негативен ефект в обществото, тъй като, както и отбелязва докторският кандидат „стигматизира и изключва групи от обществото“ (с. 12). Същевременно в текста на дисертацията е отбелязано, че може да има сблъсък между стремежа за избягване на езика на омразата и свободата на словото и изразяването (с. 49). Или че езикът на политическата коректност може да бъде иронизиран или критикуван като средство за налагане на езикови ограничения при обсъждането на някои проблеми (с. 53). Все пак докторският кандидат смята, че езикът на политическата коректност има определени предимства и може да бъде разбран и като „включващ/културночувствителен език“ (с. 55).

Текстът съдържа ясно определени обект и предмет на изследването, времеви обхват, методи. Хипотезата на изследването е, че: „макар и бавно, езикът на медиите се адаптира към препоръчвания политически коректен език“ (с. 9).

Впечатляващ е големият обем на емпиричните данни, над 37 700 публикации от 9 медии за дълъг период от 14 години, от 2011 до есента на 2024 г. Това говори за сериозни усилия да бъде събран и анализиран огромен емпиричен материал и съдейства за солидната обосновка на изводите. Избраните методи, контент-анализ и дискурсен анализ, са подходящи и са прецизно разгледани в четвъртата глава, която излага методологията на емпиричното изследване.

Езиковото представяне на ромите в деветте български медии е въз основа на внушителния брой от над 16 000 публикации. Александър Георгиев разглежда сложния въпрос дали тази общност да бъде наричана „роми“ или „цигани“. „Роми“ се приема за политически коректно, тъй като е ендоним (т.е. самите те се наричат така), а „цигани“ е екзоним, който допълнително е натоварен с негативни конотации („цигания“, „циганска работа“, „лъжеш като дърт циганин“ и пр.) Проблемът тук е, че наименованието „ром“ се приема от говорещите на ромски език, но голяма част от тази общност говори български или турски като майчин език и по-скоро приема да бъде наричана „цигани“. Данните, събрани от докторанта, показват, че в наблюдаваните медии има често използване на политически коректното „ром“ и рядко се срещат обидни или подигравателни наименования като „мангал“, „мангасар“ или „мангуста“. Ако това е така, то има определена промяна спрямо медийния език на 90-те години, където се срещат квалификации като „мургав сънародник“, „мургавела“ или „мургава жрица на любовта“. Докторският кандидат заключава, че в наблюдаваните от него медии през годините се очертава тенденция към изравняване на квалификациите „ром“ и „циганини“ (с. 200).

Интересна особеност на медийното отразяване на ромите, която Александър Георгиев е забелязал, е, че ако ром е извършил престъпление (или е подозиран, че го е извършил), това привлича медийното внимание и се появяват публикации за станалото, но когато ром е потърпевш от насилие, това не е толкова интересно за средствата за масова комуникация и по-малко се отразява. Също е интригуващо и допускането, което и други изследователи правят, че темата за ромите, особено за „циганската престъпност“, по-често се появява в медиите по време на предизборни кампании (с. 134, 138).



Езиковото предаване на половите идентичности е сложен въпрос, който Александър Георгиев компетентно е разгледал. Той отбелязва „... употребата на феминативните названия като стратегия за повишаване видимостта на жените в обществото“ (с. 125). Но относно отразяването на жените в медиите докторантът установява, че през 2011–2024 г. има намаляване на феминалните названия като „журналистка“ и „депутатка“ (с. 157). Тук общият проблем е, че българското общество, независимо от несъмнените процеси на модернизация, запазва предпочитание към някои традиционни ценности относно отношенията между половете и възможността на жените да упражняват професии, традиционно смятани за „мъжки“. Това води до известен сексизъм, който не бива да се преувеличава, но не и за подценяване. Проявява се, например, в заглавие на публикация на „Блиц“ от 2016 г. (29 май) за жена, избрала да е футболен съдия: „Християна Гутева с първа свирка в „Б“ група“. Тук авторът на заглавието използва езиковата многозначност, за да иронизира идеята, че жена може да е футболен съдия.

Разглеждането от докторанта на отразяването на небинарните хора (които се смятат нито за мъже, нито за жени) е определен принос. Това е проблем, за който в българското общество няма самостоен дебат, а той е провокиран от разглеждането му в западните общества. Това си личи и от факта, че в огромния корпус от над 37 000 български медийни публикации само 138 са за небинарните хора и тези текстове често са за личности от други общества, които се определят като небинарни. Така един западен дискурс се пренася в едно незападно общество, каквото е българското, и е трудно да се облече в езикови форми. Александър Георгиев предлага да се говори за небинарен език, който представя толерантно небинарните хора. Докторантът компетентно обсъжда трудностите на български да се говори за небинарните хора, с които и рецензентът се сблъска. Използването на множествено число „те“, което идва от практиката на английски („they“) на български е нелогично. Проблематично е и използването на среден род, което отбелязва и докторантът в коментираването на публикация на „OffNews“ със заглавие „Пътят на Б. – едно небинарно безполово човече в България“. В текста Б. предпочита да бъде наричано в среден род, но както и Александър Георгиев коментира „средният род би могъл да се разглежда и като ...дехуманизиращ и инфантилизиращ“ (с. 173). На български би могло да се каже с неутрално звучене: „Песента на Немо получи наградата на Евровизия за 2024 г.“, докато вариантите „Съществува Немо получи наградата на Евровизия за 2024 г.“ или „Немо получи наградата на Евровизия за 2024 г.“ звучат иронично-подигравателно и не изглеждат приемливи от гледна точка на политическата коректност.

Третата група, чието медийно отразяване е разглеждано в дисертацията, е ЛГБТ общността въз основа на над 7 100 публикации. Тук е значимо обсъждането на понятието „джендър“ и изместването на неговото тълкуване от обществото. „Джендър“ няма точен езиков аналог на български и обикновено в социологическите текстове на български се превежда като „социален пол“, докато „sex“ е биологичен пол. Дискусиите за Истанбулската конвенция през 2018 г. напълно погрешно изместиха значението на думата по посока на „признаване на трети пол“ и появата на изрази като „джендър идеология“ с негативна конотация. Има дори случай в детска градина в София, където момченце нарича друго момченце „джендър“, което поражда дискусия сред родителите как да реагират. Несъмнено деца на 5 или 6 години едва ли знаят точното значение на „джендър“, но вече са развили усещането, че думата може да се използва като обидна. Относно медийното отразяване на ЛГБТ хората докторският кандидат заключава: „Предписаните от политическата коректност названия, макар и изключително бавно, се налагат в медиите“ (с. 200–201).



Авторефератът е ясен, с логична структура и адекватно отразява съдържанието на работата.

III. Приноси на дисертационното изследване

Определен принос на докторанта е анализирането на проблема за отразяването на небинарните хора и трудностите в българския език да се намери начин за неутрално говорене и избягване на иронично-подигравателните конотации. Интересен момент е и доколко западните езикови практики за говорене/писане за небинарните хора могат да се приложат на български език.

Огромният емпиричен материал от над 37 700 медийни публикации дава богата представа за медийните практики в България за отразяването на специфични групи и трудностите в избора на приобщаващ език.

IV. Бележки и препоръки

Представеният текст е с несъмнени качества и нямам особени бележки и препоръки.

Проблем, който авторът може да разгледа по-нататък (това е само по желание, при интерес към темата) е, дали политически коректните названия се налагат на общности, които не ги приемат. Например тенденцията номадите във Великобритания, Ирландия и Франция да бъдат наричани „роми“. Номадите в тези страни са хора, които етнически не са роми, а са от етническото мнозинство или друга етническа неромска група, но водят номадски живот поради заниманията си (работа в пътуващи циркове, увеселителни паркове и др.) Заради този си начин на живот, свързан с местене от място на място, те традиционно са наричани „цигани“.

Също в Германия синтите не приемат ромската идентичност, въпреки че езикът им е с индийски произход и близък до ромските диалекти. Някои международни организации в своите документи използват израза „роми и синти“, за да се съобразят с неприемането от синтите на наименованието „роми“ и отхвърлянето на ромската идентичност.

Друг сложен случай е египетското малцинство в Албания и Северна Македония. Това всъщност са роми, които се смятат за египтяни заради старата и вече отречена теория, че ромите са от египетски произход. Ромският език е с индийски произход, а генетичните изследвания ясно показват, че ромите в Европа притежават някои специфични гени, които са характерни само за населения от Северна Индия. Ако се приеме принципът на самосъзнание за водещ и определящ в духа на политическата коректност, то тези хора са египтяни, но пък тази избрана идентичност противоречи на обективните научни данни.

V. Публикации и участия в научни форуми

Александър Георгиев има пет научни публикации, свързани с темата на дисертацията, което надхвърля минималното изискване за три публикации. Докторантът е автор и на още две научни публикации. Той покрива минималните изисквания за получаване на докторска степен.

VI. Заключение



Дисертационният труд на Александър Георгиев има всички необходими качества да бъде приет за успешна защита за получаване на докторска степен. Текстът е аналитичен, с добър стил и език, ясно и логично изложение. Теоретичната част показва компетентността на автора по широк кръг проблеми, свързани с темата на дисертацията. Емпиричното изследване е въз основа на огромен брой публикации за период от цели 14 години и методологично е добре обосновано. Изводите са интригуващи и съответстват на емпиричния материал.

Подкрепям работата на Александър Георгиев за докторска степен да бъде приета и кандидатът да получи степен „доктор“.

Дата: 3 март 2025 г.

Рецензент: проф. д-р Светлозар Кирилов